

Общество на гражданско образование

Въведение

Развитието на гражданското образование е продиктувано от няколко правила.

На първо място, това е потребността да се изучават обстоятелствата и условията за създаване на правилата и институциите, тъй като човек има склонност да забравя историята и произхода на определен ред и затова е важно неговото възникване да бъде изяснено.

Обръщането към историческия подход при запознаването с проблематиката по гражданско образование е свързано, както с повишаване на мотивацията на подрастващите за учене, така и със засилване на интереса им. За тази цел се предлага насочване на вниманието към условията за произхода на едно правило, показвайки, че то е “исторически продукт, а не една аксиома, нито догма, а правило на живота” . Аналогичен подход се предлага и при изучаване вътрешните правила на училището, техния произход, развитие във времето, актуалност.

На второ място, като работещ подход се предлага изучаването на конкретното приложение на правилата в различни случаи. Основанията за това се свързват с това, че практиката на едно правило може да се отдалечава от принципите, които са водили неговото създаване. Целта е да се покаже пред учениците, че едно и също правило може да има различни приложения според икономическия и социален контекст, според епохата и в различните страни. Третият момент се свързва с дискусията, провеждана върху правилата. Уточнява се, че във всяка епоха се провеждат дискусии, които целят уточняване на рационално съществуващите правила. Тези спорове се различават във времето и понякога стигат до несъвместимост. Гражданското образование, което цели формирането на разумно и отговорно поведение на гражданина в обществото, трябва да насочва учениците към анализиране на тези дискусии. Няма съмнение, че гражданското образование допринася много за усвояване на демократичните ценности. Всичко това налага изучаването на практиките на гражданското образование.

1. За гражданското образование в България

Гражданското образование в България има както свои традиции още от епохата на формирането на модерната българска държава, така и редица проблеми, породени от дефицита на демокрация и редуцирането на гражданската мисия на образованието в България през втората половина на XX в.

По-важно е обаче, че динамичната ни съвременност изправя българското училищно образование пред предизвикателства, които не могат да бъдат успешно посрещнати без качествено гражданско образование.

През втората половина на 90-те години на XX в. са направени няколко важни стъпки, насочени към утвърждаването на гражданското образование като основа за личностното развитие и подготовка на младия човек за социална реализация. През 1995 г. България подписва споразумение за асоцииране към ЕС и се задължава да покрие предприєдинителните критерии за членство. Един от тези критерии е и провеждането на реформа в образователната система, която [стартира през 1999 г.](#)

Важна част от извършената образователна реформа е въвеждането - за целия образователен курс, на културно-образователната област "Обществени науки и гражданско образование", където гражданското образование е интегрален елемент, осигуряващ връзките между отделните предмети в областта и задаващ нейната цялост.

По този начин законодателната рамка на Гражданското образование (ГО) в българското училище е в общи линии определена: от двете възможни системи за преподаване на ГО - като самостоятелна учебна дисциплина или като интегрирана междупредметна дисциплина, българската образователна система избира втората.

В много отношения този избор е модерен и с по-висок потенциал за постигане на устойчиви резултати. Той е също така и по-сложен за реализация, защото предполага комплексна система за квалификация на преподавателите по всички предмети от културно-образователна област "Обществени науки и гражданско образование" и

функциониращи механизми за гарантиране на адекватно покриване на стандартите (ДОИ) за учебно съдържание по гражданско образование на ниво учебни програми, учебна и учебно - помощна литература, методика на преподаването и оценяването и др. За разлика от законодателната рамка, тези мерки изискват повече време и ресурси, които могат да бъдат осигурени само с обединените усилия на всички участници в образователния процес - училищната общност, националните институции и гражданските организации от всички видове, които са заинтересувани от доброто качество на българското образование.

2. . Значение на гражданското образование

Практиката на развитите в индустриално отношение страни показва, че основен генератор на социален капитал е т.нар. трета система или социалната икономика.

Идеята за формирането на граждански ценности у младото поколение не е нова за българското общество. Тя е вписана в българските традиции в образованието ни още през периода на Възраждането, когато идеите за свободна, автономна, почтена и обществено активна личност, познаваща своите и на другите права и отговорности, стават знаме в борбата за национално освобождение и българско самосъзнание. Моралната и духовната философия на българското Възраждане, изповядвана от плеядата просветни дейци, поставили основите и на следосвобожденското ни демократично образование, се родее напълно с най-ценното, с най-светите идеали и общочовешки ценности на западноевропейското Възраждане.

Гражданското образование в България е неразделна част от педагогическия процес през втората половина на 19 и първата половина на 20 век. Неговите съдържателни компоненти, свързани с базисни демократични ценности като свобода, човешки права, моралност, компетентност, предприемчивост, социална чувствителност и др. и тяхното усвояване и формиране у младите хора е показателно за степента на изпълнение на гражданската мисия на образованието.

През втората половина на 20 век в процеса на развитието на българското общество се наблюдават някои известни в публичното пространство “дефицити на демокрация”, които са тясно свързани с ограничаване на гражданската мисия на образованието. Последното десетилетие на 20 век постави редица въпроси и предизвикателства пред българското общество, типични за обществата в преход – силни миграционни процеси,

включително и сред младите и високообразовани хора, безработица, бедност, корупция и пр. които изискват нови социално-икономически и политически подходи и стратегии в т.ч. и образователни.

На въпроса “откъде следва да дойдат ориентирите, моралните критерии в едно общество с твърде съмнителна пазарна икономика” Зб. Бжежински в “Извън контрол” посочва образованието и възпитанието на индивида и социалните групи. След ранната социализация в семейството нарастват възможностите за формирането на социалната култура на учениците, която включва знания за демократичните ценности и институции в съвременните общества, механизмите и процедурите във всяка демократична общност, както и овладяването на умения за тяхното прилагане.

Както вече бе споменато, у нас, понятието “гражданско образование” стана особено популярно след стартирането на образователната реформа през 1999 г. Един от приоритетите на тази реформа е създаването на условия, необходимата организация, нормативно и съдържателно обезпечаване и осъществяване на гражданското образование на българските деца. То се разглежда като основа за личностното им развитие и подготовка за социална реализация.

3. Проблеми при развитието на обществото на гражданското образование

Засиленият интерес у нас към проблемите на гражданското образование е следствие и от стремежа на българското общество за асоцииране към Европейския съюз, доближаване до европейските стандарти на жизненост, демократични ценности и устойчиво развитие. В същото време, вече реалното членство на страната в ЕС е свързано с покриване на предприсъединителните критерии за членство, което на езика на “гражданското образование” означава промяна в ценностите, нагласите и поведението на големи групи хора в нашето общество, вкл. и сред младото поколение, при които прагматизмът стигна до безскрупулност, свободата до анархизъм и чувство за ненаказуемост; убеденост, че с пари можеш всичко да купиш и пр.

Тези несъответствия изискват нов подход към твърде занемарената възпитателна работа в българското училище, която да бъде обогатена съдържателно в духа на ценностите на демократичното общество; да се ръководи от добре подготвени и достатъчно мотивирани учители, познаващи механизмите на формирането на ценностните ориентации и работещи /наши и чужди/ приложни модели на гражданско

образование.

В същото време съществува реален риск в стремежа да се “дадат” повече знания в различните области, да се стигне до включването на недостатъчно достъпно като терминология и подходящо във възрастов план учебно съдържание /особено що се отнася до някои европейски структури, в които и политици трудно се ориентират/. Това би затруднило процеса на усвояване и понижило мотивацията на учениците за учебна работа.

Освен това подготовката на качествени образователни изисквания за учебно съдържание по гражданско образование изисква участието на по-широк кръг от експерти, което би намалило рисковете от пропускането на важни, съществени компоненти /т. нар. ядра на учебното съдържание и съответните знания, умения и отношения/. В този план конструирани от образователното министерство у нас държавни образователни изисквания /ДОИ/ за гражданско образование очертават в най-общ план стандартите, т.е. знанията и уменията, които учениците трябва да са придобили при завършване на съответния етап от училищното обучение. Това е онзи задължителен образователен минимум, на базата на който се изграждат учебните програми за отделните класове по съответните учебни предмети.

Възприетият подход за интегриране на знанията, уменията и отношенията, които са основа на гражданската култура, и които учениците трябва да усвоят в резултат от обучението по предметите от задължителната подготовка при завършване на общообразователна степен или ниво, не води до създаване на условия за системна, цялостна подготовка по гражданско образование в българското училище. Освен това липсват и разработени учебни програми за отделните класове, които да се използват при преподаването на задължително избираеми и свободно избираеми учебни предмети, свързани непосредствено с различни аспекти на формирането на гражданското съзнание и поведение на съвременните ученици. Посочените два факта са само част от пречките, които биха се появили при провеждането на зрелостен изпит по гражданско образование.

В този контекст не по-малко важна е подготовката и квалификацията на учители, способни на съвременен равнище да разработват пред учениците и заедно с тях проблемите на гражданската култура, в ролята на водещи самостоятелни учебни предмети /ЗИП или СИП/ или в ролята на класни ръководители, представящи пред децата в обособени модули в часовете на класа значими теми от своите възпитателни програми. За успешното решаване на тези и редица други по-конкретни проблеми,

свързани със съдържателното, методическото и пр. обезпечаване на обучението от съществено значение е по-ефективното взаимодействие на образователното министерство и университетите в България, които подготвят бъдещите учители, училищата и неправителствените организации.

Разглеждането на съдържателните единици /ориентири/ в държавните образователни изисквания за учебно съдържание по гражданско образование, разработени и предложени от МОН дава възможност да се открият някои основни моменти:

И в трите етапа /начален, прогимназиален и гимназиален/ в резултат на обучението по предметите от задължителната подготовка се цели да се усвоят “знания, умения и отношения”, които очертават една предимно теоретична рамка, която сама по себе си е ценна, но недостатъчно свързана с формиране на умения за отстояване на действена гражданска позиция, компетентна и отговорна. При фокусирането на таксономичните нива преобладават изразите “познава достойнството...”, “познава значението...”, “описва...”, “определя по основни белези и привежда примери за....”, “дефинира понятието...”, “демонстрира знания”, “изброява” и пр.

Част от проблематиката поражда въпроси, свързани със степента на достъпност и доколко е подходяща за отделните възрастови групи /възможности за възприемане, разбиране, адекватен езиков израз, интерпретация и упражняване/. В това отношение най-подходящо са формулирани темите за началния етап на обучение, с изключение на претенциите към малкия ученик да “разбира ролята на съвременния пазар... и да може да разпределя семейни доходи...”. В същото време тук липсва един много важен аспект на гражданското образование - моралното възпитание на малкия ученик – потребността от усвояване на базисни правила и норми, които са свързани с човешките взаимоотношения и са в основата на поведението на “добрия гражданин”.

Множество аналогични въпроси за целесъобразност и достъпност на темите възникват и при проследяването им за прогимназиалния и гимназиалния етап. Така например, ученикът в пети – осми клас ще трябва да “демонстрира знания за международните икономически организации /ЕС, Световна банка, МВФ и др./; прави заключения за съвременните тенденции в световната икономика...; обяснява влиянието на основните религии върху общественото развитие; обяснява социалните аспекти на трудовите взаимоотношения /трудова законодателство и трудова заетост/; демонстрира знания за изборното право и изборната система в България” и т.н.

Тези и подобни теми в гимназиалния етап като "разбира мястото на България в глобалното развитие" и пр. показват отсъствието на достатъчно реализъм и прагматизъм в подхода при дефинирането на така важния кръг от знания, умения и отношения, които учениците трябва да овладеят в средното училище по гражданско образование. По-голямата част от темите, включени в държавните образователни изисквания за учебно съдържание по гражданско образование присъстват в университетски програми по география, икономика, политология и пр. и се нуждаят от сериозно редуциране, /и като понятия, и като методи на преподаване и учене/, за да подпомогнат формирането на гражданското съзнание и поведение на учениците.

Като цяло в държавните образователни изисквания по гражданско образование е пренебрегнат един много съществен компонент – онова съдържателно ядро, което е в основата на изграждането на истинския граждански морал, знанията и уменията, които са необходими на децата, за да се чувстват комфортно в различните социални групи – семейство, училищна общност, връстници, групи по интереси и пр., да се научат да живеят заедно.

Заклучение

Като цяло интересът и проучванията в областта на гражданското образование у нас бележат положителен ръст през последните години. Особено положителен е фактът, че към тези проблеми се насочват не само университетски преподаватели, а и учители и представители на граждански организации, фондации и сдружения, които обогатяват изследванията с апробирането на приложни модели, свързани с методиката на усвояването на общочовешки ценности в контекста на европейското образование.

В същото време представянето на гражданското образование само или предимно през призмата на европейската тематика е ограничено и не кореспондира с основните принципи на овладяването на гражданска култура от съвременните млади хора. Стара истина е, че преди да станат добри граждани на Обединена Европа те трябва да станат добри граждани на своята родина.

Ето защо, основните направления по които трябва да се работи са:

- създаване на ученически градски структури за самоуправление – модел за формиране на отговорно поведение към проблемите на общността, за изява на лидерите, за ангажиране на подрастващите с обществено-полезни дела;
- създаване на обществени съвети за развитието на образованието - общински училищни настоятелства; подпомагане развитието на програми за гражданско образование и въвеждането им като свободноизбираема подготовка в училищата;
- разработване помагала за учителя по гражданско образование за начален, среден и горен курс, както и “Граждански паспорт на младия българин” /под печат/;
- организиране на летни лагери по гражданско образование за деца и др.

Съществуващите практически модели на гражданско образование са предизвикателство, което може да се изследва от гледна точка на степента на вписване в принципите и целите на усвояването на демократични ценности в гражданското общество, по посока на развитието и усъвършенстването им в рамките на класните и извънкласни форми на възпитателната работа.